

Кравець А.

*студентка першого курсу юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

Науковий керівник:

Подковенко Т.В.

*к.ю.н., доц., доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнський національний університет*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ БІОБЕЗПЕКИ: ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ БІОТЕХНОЛОГІЙ У ЗЛОЧИННИХ ЦІЛЯХ

Сучасні біотехнології є одним із ключових рушіїв науково-технічного прогресу. Вони забезпечили прориви в медицині (розробка вакцин, біофармацевтичних препаратів, персоналізованої терапії), сільському господарстві (створення більш стійких і продуктивних культур), екології та промисловості. Однак фундаментальна особливість біотехнологій полягає в їхньому подвійному призначенні: ті самі знання, методи та інструменти, які використовуються для захисту життя і здоров'я, потенційно можуть бути зловмисно застосовані для завдання шкоди.

У науково-правовому дискурсі біологічну зброю зазвичай розглядають як категорію засобів, що забезпечують навмисний вплив на об'єкт шляхом інфікування або біологічного ураження за допомогою патогенних мікроорганізмів чи інших біологічних агентів, включно з вірусами, інфекційними нуклеїновими кислотами та пріонами. Її специфіка полягає не лише у здатності спричинити масові захворювання, а й у складності раннього виявлення, високому рівні невизначеності наслідків та можливості неконтрольованого поширення [1, с. 116-117].

Міжнародне право вже містить базові заборони на розробку, виробництво і застосування біологічної зброї, зокрема в межах наступних документів: Женевського протоколу (1925) Про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів та бактеріологічних методів ведення війни,

Конвенції Про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення (1972), Конвенції про біорізноманіття (1992), Картахенського протоколу до Конвенції (2000), Нагойського протоколу до Конвенції про охорону біологічного різноманіття (2010), Декларації Ріо-де-Жанейро (1992) щодо навколишнього середовища, Резолюцій ГА ООН 1540 (2004), 1977 (2011), 2325 (2016), Всесвітньої декларації ЮНЕСКО Про біоетику та права людини (2005) та багатьох інших. Проте чинний режим контролю формувався в умовах іншого рівня наукового розвитку. Сьогодні він стикається з істотними прогалинами: відсутністю ефективних механізмів перевірки, обмеженими інструментами відповідальності, відсутністю допомоги державам, що не мають достатніх ресурсів, а також труднощами у правовій кваліфікації нових технологій, що не вписуються у традиційні визначення.

Історичні інциденти підтверджують реальність біологічних і суміжних загроз. Діяльність секти Aum Shinrikyō у Японії у 1990-х роках, яка намагалася розробити біологічні засоби ураження і зрештою здійснила хімічну атаку в токійському метро (1995) [2], засвідчила, що недержавні актори можуть прагнути використання засобів масового ураження. Попри технічні обмеження, цей випадок суттєво вплинув на перегляд законодавства та політик безпеки в Японії й за її межами. Серія поштових відправлень із сибіркою у США у 2001 [3] році, що спричинила загибель людей і масштабну суспільну паніку, продемонструвала вразливість відкритих суспільств до біологічних інцидентів навіть обмеженого масштабу. Тривале розслідування підкреслило складність атрибуції та правового реагування у випадках біологічних загроз.

Одним із найбільших викликів для глобальної біобезпеки XXI століття стала пандемія COVID-19. Хоча наукова спільнота та міжнародні організації не виявили доказів штучного створення SARS-CoV-2 як біологічної зброї, сама пандемія наочно продемонструвала, наскільки руйнівними можуть бути наслідки швидкого поширення нового патогену. Криза виявила системні слабкі місця міжнародної архітектури реагування: недостатню готовність держав до

масштабних спалахів, фрагментованість координації та повільність первинних заходів, що істотно посилює людські втрати.

Окремим викликом сучасності є поширення дезінформації. Заяви 2022 року про нібито існування «біологічних лабораторій зі зброєю» в Україні не були підтверджені міжнародними органами, включно з установами ООН, і були офіційно відкинуті як бездоказові [4]. Цей приклад показує, що інформаційні кампанії можуть самі по собі стати фактором нестабільності, підриваючи довіру та ускладнюючи співробітництво у сфері біобезпеки.

Показовими для сучасної біотехнологічної сфери є судові спори щодо охорони прав інтелектуальної власності. Так, компанія Moderna подала позови проти Pfizer та BioNTech, стверджуючи, що при створенні вакцини проти COVID-19 було використано її запатентовану мРНК-технологію без дозволу. У 2024 році Європейське патентне відомство підтвердило чинність відповідних патентів Moderna, що засвідчило юридичну значущість патентного захисту мРНК-технологій [5]. Сукупно ці кейси демонструють зростаючу роль патентного права у регулюванні біотехнологічних інновацій і фармацевтичного виробництва.

Наведене свідчить, що у сучасних умовах дедалі актуальнішою стає потреба у перегляді та доповненні міжнародних і національних рамок біобезпеки. Йдеться не лише про посилення заборон, а й про розвиток систем наукової етики, оцінки ризиків подвійного використання, міждержавної прозорості та відповідального управління біотехнологічними дослідженнями. Лише поєднання правових, інституційних і наукових механізмів може забезпечити баланс між підтримкою інновацій та мінімізацією загроз, пов'язаних із потенційним зловживанням біологічними знаннями.

Вбачаються наступні найбільш актуальні кроки міжнародного співтовариства у цьому напрямі:

- формування сучасного визначення біологічної зброї, біологічного агента, засобу доставки біологічної зброї, встановлення переліку заборонених агентів та визначення допустимої кількості біологічних матеріалів з точки зору

мирних цілей – зміни такого змісту зміни слід внести до КБЗ та Резолюції РБ ООН 1540;

- створення міжнародно-правового інституційного механізму протидії: ним могла б стати або нова міжнародна організація («Організація із заборони біологічної зброї» на зразок Організації із заборони хімічної зброї) або нові повноваження міг би отримати Комітет 1540 (фізичні інспекції, контроль звітності щодо КБЗ, проведення ad hoc розслідувань за дорученням РБ ООН);

- створення міжнародного фонду допомоги захисту біологічної зброї – Комітет 1540 або подібний орган, повинен бути відповідальним за визначення держав, що найбільше потребують допомоги, та забезпечення використання цієї допомоги відповідно до цілей запобігання біотероризму.

Таким чином, ефективне запобігання використанню біологічної зброї потребує не лише формальних заборон, а й комплексної системи міжнародного контролю, відповідальності та нагляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Хендель Н. В. Правовий режим біологічної безпеки у системі забезпечення національної безпеки: національний та міжнародно-правовий аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №1. С. 109–134.
2. Aum Shinrikyo. URL: <https://www.nti.org/analysis/articles/revisiting-aum-shinrikyo-new-insights-most-extensive-non-state-biological-weapons-program-date-1/>
3. Біологічний терор в США має продовження. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/882119.html>
4. ООН не відомо про наявність в Україні біологічної зброї. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/19/7136260/>
5. Supreme Court of Canada – Monsanto Canada Inc v Schmeiser, 2004. URL: <https://www.ielrc.org/content/n0407.htm>